

Анатолій МАНІЧЕВ

ад'юнкт

Науковий керівник:

к.ю.н., доц. **Михайло ФРОЛОВ**

(Дніпровський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВО ВІЙНИ НА МОРІ: ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІНСТИТУТИ

Право війни на морі є невіддільною складовою міжнародного гуманітарного права, яке регулює дії держав та недержавних суб'єктів під час збройних конфліктів на морі. Основна мета цієї галузі права – обмеження насильства, мінімізація страждань цивільного населення, забезпечення захисту об'єктів, які не беруть участь у воєнних діях, і встановлення порядку на морських просторах [1, с. 15].

Історія формування права війни на морі охоплює тисячоліття: від античних звичаїв морських держав до сучасних багатосторонніх міжнародних угод, таких як Женевські конвенції. Сьогодні ця галузь права стикається з новими викликами, як-от: стрімкий розвиток технологій, поява нових видів зброї, а також загрози, пов'язані з піратством і незаконним використанням ресурсів [2, с. 28].

У цій роботі розглядаються історичний розвиток права війни на морі, його основні джерела, ключові інститути, а також сучасні виклики і перспективи.

Правила ведення війни на морі почали формуватися ще в античності. Наприклад, закони морської торгівлі фінікійців містили положення, які стосувалися захисту кораблів у воєнний час. У Середньовіччі морські звичаї набули систематизації у вигляді Барселонських статутів XII століття. Вони стали першими документами, які регулювали питання захоплення кораблів та захисту нейтрального судноплавства [3, с. 50].

Після винайдення вогнепальної зброї та посилення військової конкуренції між державами питання права війни на морі набуло актуальності на міжнародному рівні. У XVII–XVIII століттях зародилися принципи свободи морів, запропоновані Г. Гроцієм у його праці «Mare Liberum». Його ідеї заклали основи сучасного морського права [4, с. 67].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Гаазьких конференціях (1899 та 1907 рр.), було прийнято основоположні акти, які кодифікували норми права війни на морі. Вони закріпили принципи, що забороняють невинуваті напади на цивільні судна, захищають кораблі з гуманітарними місіями та встановлюють правила блокади [5, с. 120].

Право війни на морі ґрунтується на кількох основних джерелах: міжнародних договорах, звичаях, судовій практиці та доктрині.

Одним із ключових джерел є IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, що регламентує правила блокади, нейтралітету та захоплення ворожих суден. Крім того, Женевські конвенції 1949 р. закріплюють норми гуманного поводження з військовополоненими та захисту цивільного населення під час морських конфліктів [6, с. 152].

Багато норм права війни на морі сформувалися внаслідок довготривалої практики держав. Наприклад, правило, що нейтральні води не можуть бути використані для військових операцій, має звичаєвий характер [7, с. 89].

Прецеденти, зокрема рішення Міжнародного суду ООН, відіграють значну роль у тлумаченні норм. Наприклад, у справі «Нікарагуа проти США» було підтверджено принцип недопущення використання сили в нейтральних водах [8, с. 104].

Роботи відомих юристів, таких як Гроцій, Вольф і сучасні дослідники, допомагають зрозуміти принципи та механізми застосування права війни на морі. Наукова думка також сприяє удосконаленню чинного законодавства [9, с. 193].

Право війни на морі охоплює кілька інститутів, які визначають специфіку його регулювання.

Це один із найстаріших інститутів морського права. Законна блокада повинна відповідати певним умовам: бути ефективною, офіційно оголошеною та не перешкоджати доступу гуманітарної допомоги [6, с. 205].

Захоплення ворожих суден дозволяється лише у випадках, коли це прямо передбачено міжнародним правом. Екіпаж таких суден повинен отримувати гуманне поводження [7, с. 210].

Поняття військової контрабанди включає товари, які можуть використовуватися у воєнних діях. Міжнародне право встановлює різницю між абсолютною та умовною контрабандою залежно від призначення таких товарів [10, с. 78].

Нейтральні держави мають утримуватися від участі у збройному конфлікті, а воюючі сторони – поважати їхні територіальні води. Водночас часто виникають ситуації, коли нейтралітет порушується через стратегічну вигоду [9, с. 140].

На сучасному етапі право війни на морі стикається з низкою викликів, як-от:

- розвиток технологій – застосування автономних безпілотників та кіберзброї відкриває нові можливості, але й створює правові прогалини. Наприклад, досі недостатньо врегульоване використання морських дронів для збору розвідданих або нанесення ударів [8, с. 199];

- зміна геополітичної ситуації – регіони, такі як Південно-Китайське море або Арктика, стають зонами підвищеної напруги через багаті ресурси та стратегічне значення. Це вимагає перегляду підходів до регулювання воєнних дій у цих зонах [9, с. 201];

- незаконна діяльність на морі – проблеми піратства, незаконного

рибальства та торгівлі людьми залишаються актуальними. Хоча міжнародні організації, такі як ООН, запроваджують заходи боротьби з цими загрозами, їхня ефективність залишається обмеженою [10, с. 210].

Отже, право війни на морі є важливою складовою міжнародного гуманітарного права, що регулює дії держав під час збройних конфліктів у морському просторі. Воно має багатовікову історію розвитку, від звичаїв античності до сучасних міжнародних угод, таких як IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. та Женевські конвенції 1949 р. Основні джерела цієї галузі права – міжнародні договори, звичаї, судова практика та доктрина – забезпечують її стабільність і динамічність. Ключові інститути права війни на морі, такі як блокада, захоплення суден, боротьба з контрабандою та забезпечення нейтралітету, спрямовані на обмеження насильства і захист цивільного населення. Однак сучасні виклики, зокрема стрімкий розвиток технологій, зміна геополітичної ситуації та посилення незаконної діяльності на морі, ставлять перед міжнародним співтовариством завдання адаптації існуючих норм до нових реалій. Для ефективного регулювання конфліктів на морі потрібна тісна співпраця між державами, міжнародними організаціями та інститутами. Актуальним залишається удосконалення міжнародного законодавства і розробка нових механізмів, зважаючи на сучасні загрози і технології. Право війни на морі залишається важливим інструментом забезпечення безпеки, захисту людських життів і стабільності у глобальному морському просторі.

Список використаних джерел

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
3. Нестеренко В. Міжнародне право : підруч. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 450 с.
4. Гроцій Г. Море вільне. Лондон : Oxford Press, 2021. 320 с.
5. Вольф Г. Морське право у контексті збройних конфліктів. Київ : Наукова думка, 2018. 300 с.
6. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Звіти з морського права. 2022 р.
7. Сміт В. Сучасні виклики міжнародного права. Лондон : Cambridge Press, 2021. 412 с.
8. Рішення Міжнародного суду ООН у справах щодо морського права..
9. Браунлі І. Міжнародне публічне право. Оксфорд : Oxford University Press, 2019. 600 с.
10. Річардсон К. Право війни на морі в XXI столітті. Вашингтон : Global Law Publications, 2020. 340 с.